

Batista, element etnografico - folcloric gorjenesc

GH. PUPĂZA

GR. PUPĂZA

În complexul etnografico-folcloric gorjan, portul popular este o pregnantă dovadă a puterii creatoare a oamenilor acestor plaiuri. Nota dominantă a portului o constituie, așa cum s-a apreciat repetat, îmbinarea utilului cu frumosul. În fiecare element al portului stăruie o grea încărcătură de semnificații care relevă aspecte de viață psihică și socială specifică. Între aceste elemente, **batista**, anexă a portului de sărbătoare sau de muncă, aparent nesemnificativă, traduce din plin o întreagă gamă de semnificații din toate ciclurile vieții, fiind prezentă în viața omului de la leagănul nașterii pînă la moarte și rămînînd să putrezească, ca stîndard veșted, în bradul din cimitir. Ca anexă a portului bărbătesc, cu funcție specifică este și **peșchirul**, element ca și batista, ornat în general cu vergi, care se țese în război din pînză de bumbac sau borangic, semn al vigoarei bărbătești. Dar batista propriu-zisă rămîne element de certe semnificații, atît ca anexă a portului femein, semn al grației, cît și prin larga folosire în cele mai diverse ocazii și în principalele momente ale vieții.

Batista întotdeauna și-a păstrat forma pătrată, fiind confecționată din pînză de bumbac țesută în război și înălbită, păstrîndu-și ca dimensiuni lățimea pînzei, circa 40 cm.

Preocupările de împodobire, care cuprind un variat și complex sistem de procedee cunoscute în arta tivitului cusăturilor „șebacelor“, broderiilor, dantelelor, ciucurilor, impresionează profund. Batista cu cel mai simplu sistem de ornare prezintă : tivitul, prin o multitudine de forme care se încadrează într-un adevărat sistem gradual — tivitul simplu, tivitul cu „purecele“, cu „ciucurași“ mărunți, cu „plântică“, cu „mărgele“ pe margine, — și, alături de tivitură, „răurii“, totdeauna cusuți în acel harnic „nimică“, cum îl numește Arghezi, purtat parcă de o mină măiastră, capabilă să redea prin motive și colorit, toată gama stărilor sufletești de la cea mai subtilă gingășie a primelor semne de dragoste,

pînă la adîncul regret al despărțirilor. În varietatea acestor răuri, care fac să găsești cu greu două batiste la fel, se distinge aceeași gradare, de la simplul „șempărău” — răurii șerpuiți, cum li se spune — la lăcruțe (rinduri mici de redusă vignetă decorativă de crenguțe („creci”), „frunzulițe”, „pui” (floare nedeschisă) și „boboci” (floare în plină vi-goare) — pînă la rindul bogat în flori.

Acest întreg complex de împodobire, ca expresie a preocupărilor estetice, nu este întâmplător, ci strîns corelat cu sensul pe care batista trebuie să-l releve într-un anume moment.

Elementul specific de „onoare” al batistei pentru tinerețe este „floarea de colț”, care apare fie sub forma unei ramuri cu flori și frunză, fie sub formă de buchet de ramuri cu flori, element absent de pe batistele folosite pentru vîrsta înaintată și mai ales ale ceremonia-lului morții.

Elementele cele mai generale în ornare sînt cele geometrice și fi-tomorfe, între acestea din urmă mult frecvente fiind „Trandafirul” și „Nu-mă-uita”. De un pitoresc deosebit sînt acele batiste cusute cu mărgele, cu răuri atît de migăloși și colorați cu gust.

Dacă preocuparea și realizarea estetică relevă pregnant un rafi-nat simț artistic, utilizarea batistei reușește să evidențieze un bogat conținut de stări psihice și relații umane. Ca anexă a portului, pre-zența batistei cu colțul ei înflorit răsfrînt peste chimir, peste briul lat sau peste brăcirile femeii, este semnul găteliș pentru petrecere și sār-bătoare, după cum peșchirul, numai la bărbat, răsfrînt în același fel, este semnul pregătirii pentru muncă: în toiul arșiței de vară flutură, în aspra încadrare a muncii, sub pălărie.

Prezența batistei pe „coulmea” din cameră, din „odaia de ținut”, frumos păstrată pe pereți, la colțul ferestrei sau deasupra tablourilor, este semnul pregătirilor festive, iar pentru casele cu fete mari — al așteptării peșitorilor (fata care a ornat camera cu batiste este gata să primească peșitorii). Cînd cei care mergeau în peșit găseau o bogată ornare cu batiste, știau totodată că fata are gata lada cu zestre, că ter-menul nunții poate fi stabilit oricînd.

Unele balade consemnează acest fapt, că prezența batistei în casă e semnul existenței fetei, gata de nuntă: „Nu minți tu, Săndulească, / Că nu ți-i fata acasă, / Că-i batistuța pe masă / Și oglinjoara-n fe-reastră”...

În diferitele etape ale vieții, batista, e prezentă mereu. La naștere, „moașa” aduce „somnișorul” cules de pe ramuri, în batistă curată, și cel dinții dar, pe care-l lasă noului născut, este această batistă, pe care mama o păstrează ca un talisman pentru liniștea în viață a copilului.

În primele trei zile, în care moașa își hrănește nepoata — lăuză, aduce mîncare în coș acoperit tot cu batistă.

Nu e de conceput absența batistei de pe leagănul copilului, pentru a-l ocroti de praf, de curenți reci sau arșița soarelui, iar în timpul somnului, cu colțul îndoit, vine să potențeze gingășia leagănului și să stăruie oci ca un simbol al dragostei materne, odată cu acel fermecător „nani-nani“. Circulă, apoi, intens în minutele fragede în plin joc copilăresc cu plăcut nume de „batistuța“, ca mai tîrziu să înlocuiască perinița în românescul joc devenit internațional — perinița. În zona Cîlnic, la sărbătoarea „Dragobete“ (24 februarie), la jocul „Vîrtejului“, se strigă : „Măi vîrteje, vîrtejele, / Aruncă-mă-ntre Vîlcele / Ca să găsesc fetele / Să le iau batistele, / Batistele, florile, / Florile, brăci-rile, / Să le certe mamele“...

La vremea tinereții, batista devine elementul legăturii de dragoste dintre tineri : este declarația mută, de dragoste sinceră, pe care fata o face băiatului îndrăgit atunci cînd lasă să fie „furată“ de la brîu în hîrjoana începutului de dragoste. Cînd e oferită, însă, de fată, unui băiat, este semnul destăinuirii sentimentelor profunde de dragoste pe care le împărtășește. Această semnificație a batistei — de dovadă a legăturii indestructibile dintre tineri — este puternic înserată în creația orală : „Uite, mamă, Ionel / M-ia batistă și-un inel / Și zice să fug cu el“...

Problema iubirii și-a găsit întruchiparea într-o baladă ca aceea a lui „Milea“, care oglindește motivul răscumpărării, motiv prezent — cum constată Gheorghe Vrabie¹⁾ — atît la popoarele germanice și nordice, cît și la cele din spațiul mediteranean, eroina fiind o fată răpită de pirați sau mauri, ce se roagă de răpitori să oprească corabia și să treacă la țarm, deoarece ea are părinți, frați și mai ales iubit care o va răscumpăra.

În folclorul nostru, eroul este un păzitor de vite, căruia, în timp ce dormea, i-ar fi intrat în sîn un pui de șarpe, simplă simulare prin care voia doar să pună la încercare pe părinți, frați, și mai ales pe iubită. În această încercare apare batista ca semn al legăturii de nedeșfăcut.

Într-o variantă, de la Petre Tabacu — Românești, Milea, urmărit de Poartă, adoarme sub un măr înflorit și anunță pe ai săi că un șarpe cu coarne de aur i-a intrat în sîn și-l chinuiește. Roagă mai întîi pe maică-sa : „La maică, batista mea, / Nvăluie mina cu ea / Și vîr-o cum ai putea / Binișor în sînul meu / De scapă pe fiul tău / De dureri și de chin greu“... Mama refuză, recunoscînd batista primită de la fata îndrăgită de Milea, dar neacceptată de ea.

Aceeași rugămintă, și cu același rezultat, e adresată de Milea tatălui său și surorii sale. Milea adoarme apoi, visînd pe iubita sa și, cînd se deșteaptă, „Striga cît putea / L-auzea și mîndra sa / Din pragul surată-sa“. Vine la el și ascultă aceeași rugămintă : „Ia, dragă, batista mea, / 'Nvăluie mîna cu ea / Și vîr-o cum ai putea / Binișor în sînul meu, / Apucă șarpele rău, / De scapă iubitul tău“... Dar, mîndra își cunoaște batista pe care i-o încredințase ca semn al legăturii ce nu cunoaște obstacole : „Batista că și-o vedea / Mîna în sîn că băga / Și-n loc de groaznic balaur / Un mîndru colan de aur / Presărat cu pietricele / Ca cerul cu mîndre stele“...

Dovedindu-și astfel credința, Milea o dezmierdă și-s spune, convins de fidelitatea iubitei : „Ascultă, iubita mea, / Mergi acum la tin-acasă / Și-ți ia haina de mireasă, / Că în ciuda maică-mi / Și-n necazul sori-mi, / Cu tine eu m-oi lega / Să trăim numa-npreună / Și să facem casă bună“...

Balada reflectă, desigur, opoziția părinților, a familiei în general, pentru căsătoria flăcăului cu fata care-i încredințase deja batista ca semn al încrederii totale.

De altfel, legăturile de dragoste mărturisite prin acest mesaj, apar frecvent și în cîntecul de înstrăinare : „Puiule, cînd îi pleca, / Să treci prin grădina mea / Să iei flori cît îi putea ; Să-ți dau, neică ș-o batis-tă / Ca să știi că rămîn tristă / Cît tu neică-i fi plecat / Tot departe de-al tău sat“.

În „Cîntece de pe Jii“ culese de C.I. Măciucă Die²⁾ găsim alte mărturisiri ale acelorași legături al căror semn este batista. Într-un cîntec, în care e vorba de un flăcău, „Gheorghe“, „Răsturnat la un par de teligraf, / De cuțit înjunghiat“, acest muribund adresează rugămintea : „Cheamă, maică, fetele / Să-și aleagă betele, / Cheamă, maică, pe Ioana / Să-și aleagă batista“...

În alt cîntec în care-i vorba de moartea unui oarecare Pătru, lovit de un bou cu cornul, mama primește aceeași rugămintă : „Strigă, mamă, fetele / Să le dau brăcirile, / Strigă, mamă, pe Ana, / Ca să-i întorc batista“... Astfel, flăcăul ce-și simte sfîrșitul, reîntorcînd batista, dorește ca să-i ofere libertatea pentru o dragoste nouă, fetei care i-o încredințase mai înainte.

Dacă calculele familiei trec peste acest legămînt, atunci tot batista rămîne să poarte pe mai departe semnul celeiași trainice legături : „Ghîță-i cu inima rea / Că i se mărită Leana ; / Leană, nu te mărita / Că-nfloare tîmlioara. / Să-nfloarească sănătoasă / C-oi purta-o și nevastă / În batistă pitulată“...

Restituirea batistei e semnul ruperii legăturilor de dragoste pentru greșeli vinovate : „Gheorghe secără la grîu / Cu batista mea la brîu. /

Gheorghită, batista-ți pică / Ia-o, fată, și-o ridică“...

Dacă părinții calcă peste inima tinerei care a încredințat batista flăcăului drag, aceasta își revărsă mai tirziu durerea în blestem, așa cum un cîntec se știe la Cîmpofeni : „Maică, cînd m-ai logodit, / Mai bine să fi murit, / Cu batista cu foaia / Să fi slobozit apa, / Batistele de nuntași / Să le fi dat la gropăși, / Peșchirul cumnatului / Sus, în vîrfurile bradului“...

În cromatica răurilor, ea „scrie“ curățenia dragostei cu alb pe alb, statornicia și focul în roșu-aprins, gelozia în galben și continuă cu verdele apariției ș.a.

Cînd mintea fetei a fost împodobită și cu slova cărților, alături de răuri apar dedicații, uneori lapidar consemnate în cele patru colțuri, în simplitatea cuvîntului „Suvenire“, iar alteori cu arzătoare destăinuiri, așa cum se găsesc încă multe. Cităm în acest sens, la întîmplare, de pe batista bogat împodobită, „cheița“ de pe marginea, cu șabacul de lîngă tiv apoi cu rîndul mare de „creci cu boboci“, dominant colorat de verde și roșu : „Această batistă o dau ca suvenire spre scumpă amintire lui N.C. (prescurtarea noastră) ca semn de amor pe anul 1912—1913. Dată de mine I.G.R. (s.n.)“. De pe alta, cusută cu mai multă migală, cu răuri grei de galbenul geloziei, cum o oferă : „I.B., pentru deosebita dragoste ce am purtat în 1914“.

Interesantă e batista regretului, a despărțirii, pe care mireasa avea grijă s-o dea în seara de sîmbăta nunții flăcăului pe care ea îl iubitise și cu care părinții ei nu-i acceptaseră căsătoria. Sînt încă bătrîni de la care avem mărturii de acestea, pe care le relatează și acum cu emoție : „Am așteptat în marginea horii, lîngă poartă, să văd îmi aduce batista sau nu, — cum zicea acum doi ani D.C., octogenar — și am plecat cu lacrimi în ochi, împăcat, sărutîndu-î mîna, că și atunci mi-a dovedit că ținuse la mine“. De altfel, în ceremonialul nunții, batista este prezentă peste tot. Chiar la logodnă, foaia de zestre este învelită în batistă, și astfel este dată logodnicului în mînă, iar celui ce scrie foaia i se dă drept plată tot o batistă. Se păstrează obiceiul ca „plata“ ofițerului de stare civilă la pronunțarea căsătoriei să fie tot o batistă sau un peșchir.

În trusoul miresei, e considerată, alături de îmbrăcăminte, ca obiect de prim ordin, și aceasta nu numai prin număr, ci și prin varietate și destinație — batista ginerelui, batista cumnatului de mînă, batista băiatului care adapă mireasa, a băiatului care rostește „Iertăciunile“, batista de pe vadra cu apă, batista de la ploscă, batistele brazilor, peșchirelor, cailor, lăutarilor, gorniștilor, batista pentru daruri, și cu menire precisă, batistele pentru fiecare flăcău invitat la nuntă. Pre-

gătirea acestor batiste constituie un moment plin de farmec la care participă toate prietenele miresei, care le coase după indicațiile ei privind modelul, coloritul și „încărcătura“, depănându-și fiecare amintirile, alternînd cu voia bună și cîntece.

Firese pare și faptul că „ploconașele“ țin să-și aducă „ploconul“ învelit tot în batistă.

Prezența majoră o are batista și atunci cînd firul vieții umane se curmă. În ritualul înmormîntării, folosirea ei are aspecte variate. Astfel, la „ieșirea sufletului“, în mîna dreaptă a muribundului i se așează totdeauna batista despărțirii. La casa mortului, în întîmpinarea bradului, în timp ce se cîntă „Cîntecul bradului“, o bătrînă leagă cu fir și cu ciucur roșu și negru, batista ce va rămîne să fluture pînă cade arsă de soare și putrezită de ploi, ca o prelungire a amintirii celui dus. De remarcat că și la înmormîntare intervine coloritul special. Batisatele pentru înmormîntare, în majoritate, sînt cusute cu negru și roșu, negrul predominînd ca simbol al durerii, al sufletelor îndoliate.

În coșciugul mortului se așează, în săcui, hrana învelită tot în batistă, ca s-o dea „pe cale“ la întîlnirea cu morții duși mai dinainte. Groparii și gorniștii, eventual lăutarii, primesc batiste sau peșchir. Tot pe batistă se desfășcă ceremonialul „slobozirii apei“, considerată ca așternut curat. Mergînd în marginea apei, pe punte, pe piatră, sau chiar ținută plutind pe apă, într-o apă limpede, peste batistă se toarnă patruzeci și patru de oale de apă, iar după aceea se dă drumul la coțovaică (troacă, jumătate de coajă de dovleac) să plece pe cursul rîului cu două luminări aprinse la cele patru capete; se dă apoi, batista, celui ce a „purtat“ apa.

În cîntecul „Zorilor“, dalbului de pribeag ajuns în locuri opri-te i se recomandă :

„Să-ți dai seama bine / Că-i portar la poartă / De vamă te-ntreabă / Și tu să le dai / Inelul de argint / Din mîna dreaptă / Batista din din briu / Și din batiștioară / Să dai părăluțe / Și tu să le dai / Să te duci în rai“...

Plină de semnificație ne apare batista dejelirii, oferită cînd consideră rudele apropiate ale mortului ce l-au jelit destul, la o horă în sărbătoare „cînd, se plătește hora“; se dă să fie jucată înainte de un flăcău, bun dansator. Cel ce se dejelește dă din timp o batistă unei femei — rudă apropiată — care este gata s-o așeze pe pămînt ca primul pas făcut în horă de cel ce se dejelește să-l facă pe batistă. Apoi batista este dăruită celui ce joacă hora înainte, păstrînd-o în mîna dreaptă tot timpul horii.

Iată, dar, că batista, prin acest ritual, relevă sănătatea și concepția poporului nostru că îndărăt sînt morții, înainte-i viața, că drumul nu se oprește niciodată.

Batista rămîne încă unul din documentele în care se reflectă sufletul și viața oamenilor acestor plaiuri, de sub Paring, de pe Jii, de pe Jaleș sau de lîngă codrii de taină ai Tismanei, fiindcă, așa cum în cîntec și vers au încrustat aleanul, bucuria și ura vremurilor trecute, cu răurii batistei și-au scris urarea, și dorul, și dragostea, și-n ei și-au plîns și jalea amară a despărțirii pentru totdeauna...

1. Folclor din Oltenia și Muntenia, Buc. 1968, pag. 627.

2. C.I. Măciucă — Die, Cîntece de pe Jii, I.S.P.L.A., Buc., 1954, pag. 14.

3. Gh. Vrabie, Folclorul, București, Ed. a R.S.R., 1970, pag. 264.

